

Europejski kodeks łączności elektronicznej – kategoryzacja usług łączności elektronicznej

Spis treści

- I. Wprowadzenie
- II. Sieć łączności elektronicznej
- III. Usługa łączności elektronicznej
- IV. Usługa dostępu do Internetu
- V. Usługa łączności interpersonalnej
- VI. Usługi polegające na przekazywaniu sygnałów
- VII. Podsumowanie

Streszczenie

Definicja usługi łączności elektronicznej wyznacza zakres stosowania Europejskiego kodeksu łączności elektronicznej. Tym samym określa granice kompetencji Prezesa Urzędu Komunikacji Elektronicznej oraz prawa i obowiązki uczestników rynku. Mimo jasnych oczekiwań tak doktryny, jak i judykatury nowa definicja nie spełnia pokładanych w niej nadziei. Jednoczesne zachowanie kryterium technologicznego (przekazywanie sygnałów w sieciach łączności elektronicznej) z wprowadzeniem kryterium funkcjonalnego (usługa łączności interpersonalnej) pogłębia trudności interpretacyjne. Nie stanowi tym samym rewolucyjnego środka, który miał zapewnić realizację celów wyznaczanych dyrektywie.

Słowa kluczowe: usługa łączności elektronicznej; usługa dostępu do Internetu; usługa łączności interpersonalnej; usługa polegająca na przekazywaniu sygnałów; Europejski kodeks łączności elektronicznej.

JEL: K23

I. Wprowadzenie

Pakiet dyrektyw łączności elektronicznej osiągnął już prawie pełnoletniość. W kategoriach rynku telekomunikacyjnego to nawet nie jedna, a kilka epok. W tym czasie byliśmy świadkami ograniczenia roli monopolu państwowych, rozwoju telefonii mobilnej i szybkiego Internetu, a wreszcie – rozwoju całego ekosystemu usług online. Europejski kodeks łączności elektronicznej¹

* Radca prawny, Kancelaria Prawna Media. e-mail: jakub.wozny@kancelaria.media.pl.

¹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/1972 z dnia 11 grudnia 2018 r. ustanawiająca Europejski kodeks łączności elektronicznej (wersja przekształcona) tekst mający znaczenie dla EOG (Dz. Urz. UE 2018 L 321, s. 36).

(dalej: EKŁE) miał w swoich założeniach stanowić rewolucję, która wprowadzi Unię Europejską w kolejny okres przyspieszonego rozwoju. Stawiane EKŁE oczekiwania obejmują m.in. wzrost konkurencji oraz inwestycji w sieci przy jednoczesnym spadku cen, w celu zapewnienia maksymalnych korzyści dla użytkowników końcowych. Potrzebę zmian przynajmniej częściowo dostrzegł także prawodawca unijny².

Wobec tak określonych oczekiwań jednym z głównych założeń EKŁE stało się zmodernizowanie zakresu stosowania regulacji łączności elektronicznej. Szczególną uwagę zwrócono na powstanie nowej kategorii graczy rynkowych, tzw. dostawców usług OTT (*Over-the-Top*, czyli w uproszczeniu podmiotów świadczących za pośrednictwem Internetu usługi konkurencyjne wobec przedsiębiorców telekomunikacyjnych). Zmiana ta miała być zrealizowana głównie poprzez przyjęcie nowych definicji sieci i usług łączności elektronicznej.

Definicja usług łączności elektronicznej od dawna rodziła istotne trudności interpretacyjne, m.in. z uwagi na odwołanie w niej do technologicznego kryterium „przekazywania sygnałów w sieciach łączności elektronicznej”. Definicja w EKŁE miała uwzględnić kryterium funkcjonalne, odwołujące się do charakteru świadczonej usługi. Motyw 15 EKŁE wskazuje, że zmiana ta została wprowadzona aby „zapewnić skuteczną i równą ochronę użytkowników końcowych i ich praw w kontekście korzystania z funkcjonalnie równoważnych usług [...]”. Zdaniem unijnego prawodawcy, wyrażonym w motywie 15 EKŁE „[z]akres niezbędnych regulacji powinien być taki, aby mogły one osiągnąć swe cele leżące w publicznym interesie”. W szczególności projektodawcy wskazywali, że takie rozwiązanie pozwoli nie tylko wprowadzić zasadę neutralności technologicznej³, lecz także objąć zakresem niezbędnych regulacji (jak np. dostępu do numerów alarmowych) nowych graczy. Zdaniem uczestników rynku⁴ rozwiązanie to miało także zapewnić równość szans konkurowania tradycyjnych przedsiębiorców telekomunikacyjnych z przywołanymi już dostawcami usług OTT. Wreszcie – pozwolić na ograniczenie rozbieżności w zakresie stosowania regulacji dotyczących prawa łączności elektronicznej w różnych krajach UE, a także wprowadzić większą pewność prawną, wobec licznych wątpliwości, które związane były ze stosowaniem dotychczasowej definicji⁵.

II. Sieć łączności elektronicznej

Zgodnie z dokonanymi powyżej wstępnymi spostrzeżeniami, dotychczasowa kwalifikacja usług łączności elektronicznej oparta była na kryterium „przekazywania sygnałów w sieciach łączności elektronicznej” (art. 2 lit. c dyrektywy ramowej⁶). EKŁE powoduje rozerwanie tej przesłanki. Z jednej strony – wprowadza się samodzielny warunek kwalifikacji danego świadczenia jako usługi łączności elektronicznej, w postaci jej wykonania „za pośrednictwem sieci łączności elektronicznej” (wprowadzenie do wyliczenia w art. 2 pkt 4 EKŁE). Z drugiej zaś – „usługi polegające w całości

² Motyw 15 EKŁE: „Usługi wykorzystywane do łączności oraz środki techniczne pozwalające świadczyć te usługi przeszły ogromną ewolucję. Użytkownicy końcowi coraz częściej zastępują tradycyjną telefonią głosową, wiadomości tekstowe (SMS) i usługi przekazywania poczty elektronicznej funkcjonalnie równoważnymi usługami, takimi jak telefonia internetowa (VoIP), usługi przekazywania wiadomości i obsługa poczty elektronicznej przez internet”.

³ Motyw 14 EKŁE: „Należy dostosować definicje tak, aby były zgodne z zasadą neutralności technologicznej i zachowały aktualność w świetle rozwoju technologicznego, w tym nowych form zarządzania siecią, takich jak poprzez sieci emulowane programowo lub sieci programowalne”.

⁴ [...] *regulatory definitions, conceived at a time when the internet was in its infancy, are not adapted to the evolution of the digital market and need to be reviewed* (Rossi, 2015, s. 9).

⁵ *Because of technological developments, the current definition of ECS has become difficult to apply [...]* (Ecorys, 2016, s. 85).

⁶ Dyrektywa 2002/21/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 7 marca 2002 r. w sprawie wspólnych ram regulacyjnych sieci i usług łączności elektronicznej (dyrektywa ramowa) (Dz. Urz. UE L 108 z 24.04.2002).

lub częściowo na przekazywaniu sygnałów” (art. 2 pkt 4 lit. c EKŁE) zostają wyróżnione jako jeden z samodzielnych rodzajów usług łączności elektronicznej.

Wydzieleniu kryterium przekazywania sygnałów „za pośrednictwem sieci łączności elektronicznej” towarzyszy zmiana definicji samej sieci łączności elektronicznej. Jej najważniejszym elementem, wprowadzonym w art. 2 pkt 1 EKŁE jest wtrącenie, że sieć łączności elektronicznej „oznacza systemy transmisyjne, niezależnie do tego, czy opierają się na stałej infrastrukturze lub scentralizowanym zarządzaniu zasobami”. Zgodnie z treścią uzasadnienia EKŁE (uzasadnienie wniosku o przyjęcie EKŁE, pkt 1, akapit 1⁷), modyfikacja ta miała być motywowana „tworzeniem innowacyjnych rozwiązań technicznych w zakresie zarządzania siecią, w szczególności sieci sterowanych programowo i wirtualizacji funkcji sieciowych (NFV)”. Zgodnie z motywem 14 EKŁE miała też urzeczywistnić zasadę neutralności technologicznej i zachować aktualność w świetle rozwoju technologicznego, w tym nowych form zarządzania siecią, takich jak poprzez sieci emulowane programowo lub sieci programowalne.

Warto przy tym zauważyć, iż literalnie zmianę tę można oceniać przynajmniej dwojako. Z jednej strony może się wydawać, że wprost oznacza ona ujęcie sieci opartych na scentralizowanym zarządzaniu zasobami w zakresie definicji sieci łączności elektronicznej. Z drugiej zaś – sposób jej sformułowania jest taki, że nie poszerza ona formalnie zakresu definicji (w związku z użyciem sformułowania „niezależnie od tego”). Oznacza to, że definicja sieci łączności elektronicznej już dotychczas obejmowała sieci opierające się wyłącznie na scentralizowanym zarządzaniu zasobami. Nową treść definicji należy więc traktować wyłącznie jako formę enumeracji, jednoznacznie podkreślającej objęcie jej zakresem nowych form zarządzania sieciami. Nie można jednak przy tym nie odnieść wrażenia, że wykorzystując takie sformułowania, unijny prawodawca mógł niechcący skomplikować sytuację prawną sieci innych niż oparte na stałej infrastrukturze lub scentralizowanym zarządzaniu. Tak ujęta definicja tworzy bowiem możliwość argumentacji, że unijny prawodawca celowo wymienił wyłącznie te dwa rodzaje sieci łączności elektronicznej, bo tylko one – jego zdaniem – mogą podlegać kwalifikacji jako sieci łączności elektronicznej. Zagadnienie to rozstrzygnięte zostanie zapewne dopiero na etapie orzecznictwa TSUE.

Stosowanie nowej definicji w praktyce z pewnością okaże się trudniejsze niż dotychczas, z uwagi na znacznie szersze spektrum możliwych konfiguracji. Dotychczas mieliśmy do czynienia wyłącznie z przekazywaniem sygnałów w sieci, która co do zasady była oparta na stałej infrastrukturze. Pod rządami EKŁE katalog tych możliwości zostanie rozszerzony o przekazywanie sygnałów w sieciach opartych na scentralizowanym zarządzaniu zasobami, jak również o usługi łączności interpersonalnej niepolegające głównie na przekazywaniu sygnałów, realizowane w obu rodzajach sieci (tak opartych na stałej infrastrukturze, jak i scentralizowanym zarządzaniu zasobami).

III. Usługa łączności elektronicznej

Punkt wyjścia analizy kategoryzacji samych usług łączności elektronicznej w EKŁE stanowi obecna treść definicji. Przede wszystkim dlatego, że w praktyce to ona i dotychczasowe, bogate orzecznictwo sądów i trybunałów zobowiązanych do stosowania prawa europejskiego będą wciąż

⁷ Wniosek Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiająca Europejski kodeks łączności elektronicznej (Wersja przekształcona). Pozyskano z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0590&from=EN> (6.10.2019).

wyznaczać zakres stosowania nowej definicji⁸. Zgodnie z treścią art. 2 lit. c dyrektywy ramowej „usługa łączności elektronicznej” oznacza usługę zazwyczaj świadczoną za wynagrodzeniem, polegającą całkowicie lub częściowo na przekazywaniu sygnałów w sieciach łączności elektronicznej, w tym usługi telekomunikacyjne i usługi transmisyjne świadczone poprzez sieci nadawcze; nie obejmuje jednak usług związanych z zapewnianiem albo wykonywaniem kontroli treści przekazywanych przy wykorzystaniu sieci lub usług łączności elektronicznej. Spod zakresu niniejszej definicji wyłączone są usługi społeczeństwa informacyjnego w rozumieniu art. 1 dyrektywy 98/34/WE⁹, jeżeli nie polegają one całkowicie lub częściowo na przekazywaniu sygnałów w sieciach łączności elektronicznej”.

EKŁE dokonuje znaczącego przeformułowania tej definicji. Zgodnie z treścią art. 2 pkt 4 przybrała ona następujące brzmienie: „usługa łączności elektronicznej” oznacza usługę zazwyczaj świadczoną za wynagrodzeniem za pośrednictwem sieci łączności elektronicznej, która obejmuje, z wyjątkiem usług związanych z zapewnianiem albo wykonywaniem kontroli treści przekazywanych przy wykorzystaniu sieci lub usług łączności elektronicznej, następujące rodzaje usług:

- 1) ‘usługę dostępu do internetu’ zdefiniowaną w art. 2 akapit drugi pkt 2 rozporządzenia (UE) 2015/2120;
- 2) ‘usługę łączności interpersonalnej’; oraz
- 3) usługi polegające całkowicie lub częściowo na przekazywaniu sygnałów, takie jak usługi transmisyjne stosowane na potrzeby świadczenia usług łączności maszyna–maszyna oraz na potrzeby nadawania”.

Powyższe porównanie jednoznacznie unaocznia zmianę podejścia do definiowania usług łączności elektronicznej. W miejsce dotychczasowej definicji, opartej wyłącznie na kryterium technologicznym (usługa polegająca na przekazywaniu sygnałów w sieciach łączności elektronicznej), wprowadzono elementy oparte na kryterium funkcjonalnym (odwołanie do konkretnych usług). Tym samym nowa definicja obejmuje dwa rodzaje wprost wymienionych usług (dostępu do Internetu oraz łączności interpersonalnej) oraz trzeci, ogólny zbiór usług, opisanych za pomocą kryterium technologicznego. W istocie więc EKŁE nie odrzuca dotychczasowego podejścia technologicznego. Tworzy w to miejsce dwa, krzyżujące się zbiory usług łączności elektronicznej, wyznaczone kryteriami podejścia technologicznego oraz podejścia funkcjonalnego. Usługa łączności interpersonalnej także może bowiem polegać całkowicie lub głównie na przekazywaniu sygnałów. Jednakże zgodnie z samym założeniem podejścia funkcjonalnego, zostało ono wprowadzone właśnie dlatego, że nie każda usługa łączności interpersonalnej polega całkowicie lub głównie na przekazywaniu sygnałów. Do takich przykładowych usług EKŁE w motywie 95 zalicza usługi łączności interpersonalnej niewykorzystujące numerów. Wskazuje się tam, że dostawca takich usług nie sprawuje rzeczywistej kontroli nad transmisją sygnałów w sieciach.

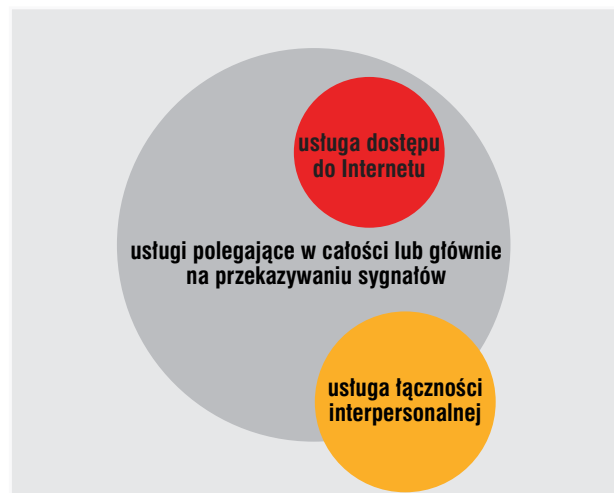
Powyższej logiki nie można doszukać się w przypadku usługi dostępu do Internetu. Trudno sobie bowiem obecnie wyobrazić usługę dostępu do Internetu, która nie polegałaby całkowicie

⁸ Patrz np. wyr. Trybunału EFTA z 22.12.2016 r., w sprawie *Fjarskipti hf.*, sygn. akt E-6/16 dotyczący kwalifikacji usługi SMS z Internetu; wyr. TSUE z dnia 7.11.2013 r. w sprawie *UPC Nederland BV*, sygn. akt C-518/11 oraz z 30.04.2013 r. w sprawie *UPC DTH Sàrl*, sygn. akt C-475/12 dotyczące kwalifikacji usługi rozprowadzania programów telewizyjnych; wyr. TSUE z 5.06.2019 r., w sprawie *Skype Communications Sàrl*, sygn. akt C-142/18 dotyczący kwalifikacji usługi VoIP; wyr. TSUE z 13.06.2019 r., w sprawie *Google LLC*, sygn. akt C-193/18 dotyczący kwalifikacji usługi poczty elektronicznej; wyr. TSUE z 26.04.1988 r., w sprawie *Bond van Adverteerders i inni*, sygn. akt C-352/85, dotyczący kryterium odpłatności usługi łączności elektronicznej.

⁹ Dyrektywa 98/34/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22.06.1998 r. ustanawiająca procedurę udzielania informacji w zakresie norm i przepisów technicznych (Dz. Urz. UE 1998 L 204, s. 37 z późn. zm.).

lub głównie na przekazywaniu sygnałów. Także motywy EKŁE czy materiały z prac nad EKŁE nie sugerują, aby wyróżnienie usługi dostępu do Internetu miało jakieś praktyczne uzasadnienie. Faktem jest, że na początkowym etapie prac legislacyjnych rozważano ograniczenie regulacji usług łączności elektronicznej do usługi dostępu do Internetu. Z pewnością jednak okoliczność ta nie powinna znajdować odzwierciedlenia w ostatecznej treści dyrektywy. Trudno zatem znaleźć logicznie poprawne wytłumaczenie dla wyłączenia usług dostępu do Internetu z zakresu usług polegających na przekazywaniu sygnałów. Wyróżnienie to należy więc zapewne traktować jako formę podkreślenia znaczenia tej usługi w życiu społeczeństwa informacyjnego.

Podsumowując, należy uznać, że zakres usług łączności elektronicznej w rozumieniu EKŁE będzie wyznaczać suma dwóch zbiorów usług świadczonych za pośrednictwem sieci elektronicznych: usług łączności interpersonalnej oraz usług polegających całkowicie lub głównie na przekazywaniu sygnałów. Drugi z tych zbiorów obejmuje również zbiór usług dostępu do Internetu. Prawodawca unijny był świadom, że: „[d]efinicja usług łączności elektronicznej powinna zatem obejmować trzy rodzaje usług, które mogą się częściowo pokrywać [...]”¹⁰.

Powyższe wnioski nie są spójne z założeniami, które przyświecały projektowi EKŁE. W motywie 15 EKŁE wskazano bowiem, że „[d]efinicja usługi łączności elektronicznej powinna wyeliminować dwuznaczności zaobserwowane podczas wdrażania definicji, która obowiązywała przed wejściem w życie niniejszej dyrektywy [...]”. Według EKŁE kwalifikacja danej usługi jako łączności elektronicznej będzie tymczasem wymagała przeprowadzenia nie jednego (jak dotychczas), ale dwóch procesów:

- kwalifikacji jako usługi łączności interpersonalnej,
- kwalifikacji jako usługi polegającej w całości lub w części na przekazywaniu sygnałów w sieci (w tym usługi dostępu do Internetu).

Powyższe oznacza więc, że nie usunięto jednego z podstawowych problemów, który dotychczas trapił definicję usługi łączności elektronicznej, tj. niejasnego znaczenia sformułowania „polegania w całości lub w części na przekazywaniu sygnałów w sieci”. Przywołanie dwóch przykładowych typów usług (usług transmisyjnych stosowanych na potrzeby świadczenia usług łączności

¹⁰ Motyw 15 EKŁE.

maszyna–maszyna oraz usług transmisji na potrzeby nadawania) nie poprawia w sposób znaczący łatwości jej interpretacji. Pozostawiając tę trudność teoretyczną, unijny prawodawca opatrzył ją dodatkowym wymogiem przeprowadzenia analizy jako usługi łączności interpersonalnej. Ta zaś także nie jest tak oczywista, jak mogłoby się wydawać.

Należy także zwrócić uwagę, że nowa definicja zawiera jedną potencjalną komplikację więcej niż dotychczasowa. Dotychczas jako usługę łączności elektronicznej określało się usługę **polegającą** na przekazywaniu sygnałów. Zgodnie z EKŁE usługą łączności elektronicznej jest każda usługa, która taką usługę **obejmuje**. Wprowadzenie w przepisach EKŁE dodatkowych regulacji dotyczących pakietów sugeruje, że nie było intencją prawodawcy ujęcie w nowym zakresie definicji usługi łączności elektronicznej także całych pakietów. Praktyczne konsekwencje takiego rozwiązania nie są więc jednoznaczne. Na ich definitywne rozstrzygnięcie będziemy musieli więc zapewne poczekać do czasu wykształcenia się odpowiedniego orzecznictwa TSUE.

Na korzyść nowej definicji należy wskazać usunięcie sztucznego już podziału usług łączności elektronicznej na usługi telekomunikacyjne oraz usługi transmisyjne świadczone przez sieci nadawcze. Usunięto także odniesienie do usług społeczeństwa informacyjnego. Nie niosło ono znaczącej wartości merytorycznej, ograniczając przejrzystość definicji. Nie zmienia to jednak znaczenia pojęcia usługi łączności elektronicznej. Zgodnie bowiem z jednoznacznym motywem 10 EKŁE, niektóre usługi społeczeństwa informacyjnego mogą podlegać jednoczesnej kwalifikacji jako usługi łączności elektronicznej (np. VoIP).

Warto także odnieść się do wyłączenia z zakresu łączności elektronicznej takich usług, które polegają na sprawowaniu lub zapewnianiu kontroli nad treścią, a nie polegają w całości lub głównie na przekazywaniu sygnałów. Interpretacja ta jest dalece nieoczywista, nawet w przypadku klasycznych usług. Świadczy o tym najlepiej choćby długa historia orzeczeń, które miały kwalifikować usługę dostarczania pakietów telewizyjnych. Pierwotnie podlegały one kwalifikacji jako usługi, do których nie stosowało się przepisów prawa telekomunikacyjnego. Obecnie interpretacja jest taka – zarówno unijna¹¹, jak i polska¹² – że jednak usługi te stanowią usługę łączności elektronicznej (więcej: Piątek, 2015).

Dodać należy, że występujący w polskiej wersji EKŁE zwrot „polegające całkowicie lub częściowo”, odnoszący się do kwalifikacji usług polegających na przekazywaniu sygnałów, jest niezgodny ze słownictwem występującym w innych wersjach językowych¹³. Także analiza celowościowa prowadzi do wniosku, iż usługą łączności elektronicznej jest usługa polegająca „w całości lub głównie” – nie zaś jedynie „w części” na przekazie sygnałów. Ta „część” musi być bowiem przeważająca, by decydować o telekomunikacyjnym charakterze usługi. Niniejszy artykuł więc – w miejscach niestanowiących cytatu – posługuje się zwrotem „w całości lub głównie”. Sformułowaniem „głównie” posługuje się też (prawidłowo) prawo telekomunikacyjne¹⁴, definiując pojęcie usługi telekomunikacyjnej.

¹¹ Np. wyr. TS z dnia 13.04.2014 r., sygn. akt C-475/12, w sprawie *UPC DTH Sàrl*.

¹² Np. wyr. SN z dnia 21.04.2016 r., sygn. akt III SK 21/15 (OSNP 2017/11/155).

¹³ Np. *services consisting wholly or mainly in the conveyance of signals* w angielskiej wersji językowej; *Dienste, die ganz oder überwiegend in der Übertragung von Signalen bestehen* w niemieckiej wersji językowej oraz *des services consistant entièrement ou principalement en la transmission de signaux* we francuskiej wersji językowej.

¹⁴ Ustawa z dnia 16.07.2004 r. – Prawo telekomunikacyjne (DzU 2018, poz. 1954 z późn. zm.).

IV. Usługa dostępu do Internetu

Jak wyżej wskazano, definicja usług łączności elektronicznej obejmuje swym zakresem usługę dostępu do Internetu, poprzez odwołanie do art. 2 pkt 2 rozporządzenia 2015/2120 w sprawie otwartego Internetu¹⁵ (dalej: rozporządzenie). Stanowi on, że „usługa dostępu do Internetu” oznacza publicznie dostępną usługę łączności elektronicznej, która zapewnia dostęp do Internetu, a tym samym łączność z praktycznie wszystkimi zakończeniami sieci Internetu, bez względu na stosowaną technologię sieci i urządzenia końcowe.

Definicji tej nie sposób uznać za w pełni poprawną czy wyczerpującą wszystkie wątpliwości interpretacyjne. Nie tylko z powodu użycia sformułowania „a tym samym”, które rodzi wątpliwości co do relacji pomiędzy pojęciami „dostępu do Internetu” i „łączności z praktycznie wszystkim zakończeniami sieci Internetu” (tożsamości czy zawierania). W szczególności jednak sama definicja usługi dostępu do Internetu odwołuje się do definicji usługi łączności elektronicznej. Rozwiązanie to mogło mieć logiczny sens w czasie obowiązywania pakietu dyrektyw łączności elektronicznej, które posługiwały się wyłącznie kryterium technologicznym. Oznaczało to, że usługą dostępu do Internetu była wyłącznie taka usługa, która polegała w całości lub głównie na przekazywaniu sygnałów. W EKŁE tymczasem definicja usługi łączności elektronicznej wprost odwołuje się do usługi dostępu do Internetu, zawartej właśnie w rozporządzeniu w sprawie otwartego Internetu. Oznacza to, że definicja z rozporządzenia określa usługę dostępu do Internetu poprzez odwołanie do EKŁE, podczas gdy EKŁE definiuje zakres usługi łączności elektronicznej poprzez odwołanie do rozporządzenia. Zawarta w rozporządzeniu definicja usługi dostępu do Internetu w pewnym zakresie usługę tę doprecyzowuje (wymóg publicznej dostępności, łączność z praktycznie wszystkim zakończeniami sieci Internetu, neutralność technologiczna). Mając na uwadze znaczenie tych definicji można byłoby jednak wymagać wyższego poziomu techniki legislacyjnej.

Przywołane błędy w definicji usługi dostępu do Internetu nie wyczerpują jednak zastrzeżeń co do prawidłowości definicji usługi łączności elektronicznej. Rozporządzenie określa bowiem jako usługę dostępu do Internetu wyłącznie taką usługę, która ma charakter publiczny. Oznacza to, że usługa dostępu do Internetu o charakterze niepublicznym formalnie nie spełnia kryteriów dostępu do Internetu – ani w rozumieniu rozporządzenia, ani tym samym w rozumieniu EKŁE. W praktyce publicznie niedostępna usługa dostępu do Internetu będzie więc zapewne mieściła się w trzeciej kategorii usług łączności elektronicznej (czyli „pozostałych” usług, polegających w całości lub głównie na przekazywaniu sygnałów). Trudno byłoby bowiem interpretować, że tego typu usługa w ogóle nie podlegałaby regulacji EKŁE. Oznacza to, że w zakres definicji usługi łączności elektronicznej w istocie wchodzi:

- publicznie dostępna usługa dostępu do Internetu (wypełniająca swym zakresem pojęcie usługi dostępu do Internetu, w rozumieniu art. 2 pkt 4 lit. a EKŁE) oraz
- publicznie niedostępna usługa dostępu do Internetu (wchodząca w zakres usług polegających na przekazywaniu sygnałów, w rozumieniu art. 2 pkt 4 lit. c EKŁE).

Drugi z problemów związanych z definicją usługi dostępu do Internetu, w rozumieniu EKŁE oraz rozporządzenia, związany jest z usługami wyspecjalizowanymi. Zgodnie z treścią art. 3 ust. 5

¹⁵ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/2120 z dnia 25.11.2015 r. ustanawiające środki dotyczące dostępu do otwartego internetu oraz zmieniające dyrektywę 2002/22/WE w sprawie usługi powszechnej i związanych z sieciami i usługami łączności elektronicznej praw użytkowników, a także rozporządzenie (UE) nr 531/2012 w sprawie roamingu w publicznych sieciach łączności ruchomej wewnątrz Unii (Dz. Urz. UE 2015 L 310, s. 1 z późn. zm.).

rozporządzenia ws. otwartego Internetu pod pewnymi warunkami „dostawcy łączności elektronicznej dla ludności, [...] mają swobodę oferowania usług niebędących usługami dostępu do internetu, które są zoptymalizowane dla określonych treści, aplikacji lub usług, lub ich połączenia [...]”. Rozporządzenie ws. otwartego Internetu w motywie 16 wskazuje, iż do kategorii tzw. usług wyspecjalizowanych należy zaliczyć „niektóre nowe usługi łączności maszyna–maszyna”. Wytyczne Organu Europejskich Regulatorów Łączności Elektronicznej (dalej: BEREC) w sprawie wdrożenia przez Krajowe Organy Regulacyjne europejskich zasad w sprawie neutralności sieci¹⁶ (dalej: Wytyczne BEREC) w punkcie 113 wskazują, że standardowymi usługami wyspecjalizowanymi są VoLTE (usługa głosowa po LTE) oraz usługi linearnego nadawania telewizji IP, z zachowaniem określonych parametrów jakości. Takie usługi nie będą mieściły się w zakresie definicji usługi dostępu do Internetu i będą podlegały kwalifikacji jako usługi polegające całkowicie lub głównie na przekazywaniu sygnałów, w rozumieniu art. 2 pkt 4 lit. c EKŁE.

Problematyczna może być także kwalifikacja usług łączności elektronicznej, które ograniczają się wyłącznie do dostępu do części zasobów Internetu (np. dostęp do ekosystemu sieci społecznościowych) albo ograniczają część funkcjonalności (np. wyłączają możliwość korzystania z usług VoIP). Zdaniem BEREC w takim wypadku mamy do czynienia z niepełną usługą dostępu do Internetu (*sub-internet service*). Zgodnie z treścią punktu 17 Wytycznych BEREC świadczenie takich niepełnych usług dostępu nie może być drogą do obchodzenia regulacji rozporządzenia nakazujących zachowanie pełnej otwartości Internetu. Stąd zdaniem BEREC usługi takie powinny być traktowane jako wchodzące w zakres usługi dostępu do Internetu, a świadczenie takich usług stanowiłoby co do zasady naruszenie przepisów rozporządzenia.

V. Usługa łączności interpersonalnej

Drugim, wstępnie już omówionym rodzajem usług łączności elektronicznej, zdefiniowanym według kryterium funkcjonalnego są usługi łączności interpersonalnej. Intencje prawodawcy unijnego określa motyw 15 EKŁE, wskazując, że: „[c]hociaż ‘przekazywanie sygnałów’ pozostaje istotnym parametrem określania usług wchodzących w zakres niniejszej dyrektywy, definicja powinna obejmować również inne usługi, które umożliwiają komunikację. Z punktu widzenia użytkownika końcowego nie ma znaczenia, czy dostawca sam przekazuje sygnały lub czy łączność jest zapewniona za pośrednictwem usługi dostępu do internetu”.

Zgodnie z treścią art. 2 pkt 5 EKŁE – po usunięciu z niego powtórzeń – „usługa łączności interpersonalnej” oznacza usługę, która umożliwia bezpośrednią interpersonalną i interaktywną wymianę informacji między skończoną liczbą osób, w ramach której osoby inicjujące połączenie lub uczestniczące w nim decydują o jego odbiorcy lub odbiorcach. Definicja wyklucza także ze swojego zakresu usługi, które umożliwiają interpersonalną i interaktywną komunikację wyłącznie jako podrzędną funkcję dodatkową, która jest nieodłącznie związana z inną usługą.

Usługa łączności interpersonalnej powinna więc spełniać cztery podstawowe kryteria:

- umożliwiać bezpośrednią interpersonalną i interaktywną wymianę informacji,
- być realizowana między skończoną liczbą osób,
- umożliwiać uczestnikom decydowanie o adresatach, która jednocześnie
- nie być podrzędną i nieodłączną funkcją innej usługi.

¹⁶ BEREC. (2016). Guidelines on the Implementation by National Regulators of European Net Neutrality Rules, BoR (16) 127.

Jak zostało to już wstępnie przedstawione, to właśnie wprowadzenie kategorii usług łączności interpersonalnej stanowi największą zmianę w zakresie definicji usługi łączności elektronicznej i tym samym stosowania EKŁE. Ma bowiem umożliwić objęcie zakresem definicji nie tylko tych usług, które spełniają kryterium „polegania w całości lub głównie na przekazywaniu sygnałów”, lecz także innych usług, które pozwalają pełnić funkcję dwukierunkowej (motyw 14 EKŁE) i interaktywnej komunikacji. Ma zatem obejmować wszystkie inne usługi, które umożliwiają komunikację (motyw 15 EKŁE). Jako przykłady usług podaje się tradycyjną telefonię głosową czy wiadomości tekstowe (SMS), ale też usługi przekazywania poczty elektronicznej i wiadomości elektronicznych, telefonię VOIP, obsługę poczty elektronicznej oraz czaty grupowe. Prawidłowość takiego podejścia została też potwierdzona przez BEREC. Wskazał m.in., że „definicje uwzględniają fakt, że dla użytkowników końcowych może nie mieć znaczenia, czy to ich dostawca usług przekazuje sam sygnał, czy możliwość komunikacji jest zapewniona przy pomocy usługi dostępu do Internetu. [...] Aby uzyskać taki efekt użyto definicji, która odzwierciedla funkcję i inne istotne cechy usługi, raczej niż techniczny sposób ich świadczenia”¹⁷.

Zgodnie z treścią motywu 17 EKŁE nie obejmuje ona takich usług, jak linearne usługi medialne, wideo na żądanie, strony internetowe, sieci internetowe, serwisy społecznościowe, blogi lub wymiana informacji między urządzeniami.

Problematyczne w praktyce może być stosowanie kryterium „podrzędnej i nieodłącznej funkcji innej usługi”. Zgodnie z treścią motywu 17 EKŁE, wyłączenie to ma objąć przypadki usług, które „stanowią wyłącznie nieznaczny dodatek do innej usługi oraz z obiektywnych przyczyn technicznych nie może być użytkowane bez tej usługi głównej, a jego integracja z usługą nie służy obejściu zasad regulujących usługi łączności elektronicznej. Będące elementami definicji terminy „nieznaczny” i „czysto pomocniczy” należy interpretować wąsko i z perspektywy użytkownika końcowego”. Jako przykład takiej dodatkowej i nierozłącznej funkcji wskazuje się kanał komunikacyjny w grach internetowych.

Istotnym z punktu widzenia treści i obowiązków wynikających z EKŁE jest także podział usług łączności interpersonalnej na:

- usługi łączności interpersonalnej wykorzystujące numery (tj. takie, które pozwalają połączyć się z publicznie nadanymi zasobami numeracyjnymi albo które umożliwiają połączenie z numerami z krajowych lub międzynarodowych planów numeracji – art. 2 pkt 6 EKŁE);
- usługi łączności interpersonalnej niewykorzystujące numerów (tj. takie, które nie łączą się i nie pozwalają na połączenie z publicznie nadanymi zasobami numeracyjnymi – art. 2 pkt 7 EKŁE).

W szczególności – podmioty świadczące usługi łączności interpersonalnej niewykorzystujące numerów zwolnione będą z niektórych obowiązków. Przykładowo: nie będą podlegały reżimowi ogólnego zezwolenia (art. 12 ust. 2 EKŁE), ograniczony został katalog przypadków, w których będą musiały zapewniać łączność koniec–koniec (art. 61 ust. 2 lit. c EKŁE) czy też mikroprzedsiębiorstwa świadczące takie usługi będą zwolnione z niektórych obowiązków na rzecz użytkowników końcowych (art. 98 EKŁE).

Motyw 95 EKŁE wyjaśnia, iż istotą rozróżnienia jest fakt braku sprawowania rzeczywistej kontroli nad transmisją sygnałów w sieciach, w przypadku tego drugiego rodzaju usług łączności interpersonalnej. Praktyczne znaczenie tego zróżnicowania wskazuje zaś motyw 18 EKŁE, zgodnie

¹⁷ BEREC. (2016). High-Level Opinion on the European Commission's proposals for a review of the electronic communications Framework, BoR(16)213, s. 4.

z którym „[u]sługi łączności interpersonalnej niewykorzystujące numerów powinny podlegać zobowiązaniom wyłącznie wówczas, gdy interesy porządku publicznego wymagają zastosowania szczególnych obowiązków regulacyjnych, które mają być stosowane do wszystkich rodzajów usług łączności interpersonalnej, bez względu na to, czy do świadczenia usługi wykorzystywane są numery.”

Kategoryzacja usług łączności interpersonalnej nie byłaby pełna, bez wskazania na szczególne definicje, obejmujące:

- połączenia (tj. usługi umożliwiające dwustronną łączność głosową – art. 2 pkt 31 EKŁE) oraz
- usługi łączności głosowej (tj. usługi umożliwiające inicjowanie i odbieranie połączeń za pośrednictwem numeru z planu numeracji – art. 2 pkt 32 EKŁE).

VI. Usługi polegające na przekazywaniu sygnałów

Jak już zostało wyżej wskazane – trzecią, otwartą grupę usług łączności elektronicznej stanowią usługi polegające w całości lub głównie na przekazywaniu sygnałów (art. 2 pkt 4 lit. c EKŁE). W doktrynie oraz orzecznictwie wielokrotnie zwracano uwagę na problemy z konkretyzacją tego pojęcia. Niestety – EKŁE w żaden sposób trudności tych nie ogranicza. Tym samym, w celu określenia znaczenia tego pojęcia niezbędne będzie odwołanie się do orzecznictwa TSUE, aktualnego także pod rządami EKŁE. Dodatkowych trudności można się jednak spodziewać w kontekście wspomnianego już oddzielenia tego kryterium od przesłanki pośrednictwa sieci łączności elektronicznej, w tym opierających się na scentralizowanym zarządzaniu zasobami.

TSUE w wyroku z dnia 5 czerwca 2019 roku, w sprawie C-142/18¹⁸ wskazał, że co do zasady usługa polega na przekazywaniu sygnałów, gdy dostawca usługi ponosi odpowiedzialność za jakość sygnału. I – co ważne – nie decyduje o tym treść umowy z użytkownikiem, tylko faktyczne przejawy „troski” o dotarcie sygnału do celu na poziomie technicznym. W przypadku połączeń VoIP jest to np. zawieranie umów z przedsiębiorcami telekomunikacyjnymi na zakańczanie połączeń w ich sieciach. Jak bowiem wskazał TSUE w motywie 38 wyroku, „O ile bowiem prawdą jest, że pod względem technicznym przekazywanie połączeń głosowych emitowanych za pośrednictwem SkypeOut jest faktycznie realizowane, w pierwszej kolejności, przez dostawcę dostępu w Internecie, [...], a w drugiej kolejności, przez dostawców usług telekomunikacyjnych w PSTN, [...], o tyle owo przekazywanie połączeń głosowych jest dokonywane na podstawie umów zawartych między spółką Skype Communications a wskazanymi dostawcami usług telekomunikacyjnych i nie może mieć miejsca bez zawarcia takich umów”. Jak dalej wskazał TSUE w motywie 40 „[d]ostawcy ci ponoszą zatem wobec spółki Skype Communications odpowiedzialność umowną za przesyłanie w PSTN sygnałów głosowych emitowanych za pośrednictwem SkypeOut, natomiast spółka Skype Communications jest odpowiedzialna za usługę VoIP, którą udostępnia odpłatnie swoim klientom i abonentom”. TSUE w motywie 41 podkreślił ponadto, że „okoliczność, że spółka Skype Communications wskazuje w swych ogólnych warunkach, iż nie ponosi ona odpowiedzialności za transmisję sygnałów wobec użytkowników funkcji SkypeOut swego oprogramowania Skype, nie może mieć wpływu na kwalifikację usługi VoIP”. Rozstrzygnięcie to kontynuowało linię orzecznictwczą zapoczątkowaną przez TSUE w wyroku z dnia 30 kwietnia 2014 roku (sygn. akt C-475/12)¹⁹.

¹⁸ Wyr. TSUE z 5.6.2019 r. C-142/18 *SKYPE COMMUNICATIONS SÁRL* (LEX nr 2677171).

¹⁹ Wyr. TSUE z 30.04.2014 r. C-475/12 (LEX nr 1466236).

Trybunał wskazał w niej, że „okoliczność, iż przesyłanie sygnału następuje za pomocą infrastruktury, która nie należy do UPC, nie ma znaczenia dla klasyfikacji charakteru usługi. W rzeczywistości bowiem w tym zakresie znaczenie ma jedynie okoliczność, że UPC ponosi odpowiedzialność względem końcowych odbiorców przesyłanego sygnału i jest odpowiedzialna wobec nich za świadczenie usługi, której są abonentami”.

Jako przykłady usług polegających całkowicie lub głównie na przekazywaniu sygnałów EKŁE podaje usługi transmisyjne stosowane na potrzeby świadczenia usług łączności maszyna–maszyna oraz na potrzeby nadawania. Jakkolwiek mogłoby się wydawać, iż także w tym zakresie unijny prawodawca wprowadził element funkcjonalny do definicji usługi łączności elektronicznej, jednak nie byłoby to stwierdzenie do końca prawdziwe. Wciąż bowiem nie mogą one wykraczać – w odróżnieniu od usług łączności interpersonalnej – poza zakres usług polegających w całości lub głównie na przekazywaniu sygnałów. Są więc tylko jej egzemplifikacją. Dotychczasowa praktyka do usług takich zaliczała także usługi:

- VoIP²⁰,
- SMS-ów wysyłanych z Internetu²¹,
- telefonii głosowej i przekazywania poczty elektronicznej²²,
- rozprowadzania sygnału programów telewizyjnych.²³

W istocie więc – do tej kategorii usług zaliczać będziemy wszystkie usługi, które dziś kwalifikujemy jako usługi telekomunikacyjne, z wyłączeniem usługi dostępu do Internetu oraz usług łączności interpersonalnej.

Szczególnego omówienia wymaga kategoria usług transmisji na potrzeby łączności maszyna–maszyna. Po pierwsze dlatego, że już dziś rodzą one szczególnie poważne problemy interpretacyjne, jako całkowicie niedostosowane do obecnego brzmienia przepisów. Po drugie, z powodu wciąż ograniczonego postrzegania w praktyce różnicy między usługą transmisji na potrzeby usług maszyna–maszyna a samą usługą opierającą się na komunikacji maszyna–maszyna. Dostatecznie powszechne jest bowiem wciąż przekonanie, że każda usługa maszyna–maszyna jest usługą telekomunikacyjną. Jest to nieprawda. Zgodnie z motywem 249 EKŁE usługą łączności maszyna–maszyna jest usługa obejmująca „automatyczne przesyłanie danych i informacji między urządzeniami lub aplikacjami opartymi na oprogramowaniu z ograniczonym udziałem człowieka lub bez jego udziału”. Do takich usług najczęściej zalicza się usługi odczytu pomiarów liczników, parametrów pogodowych czy występowania indywidualnych zdarzeń. Usługą łączności elektronicznej (co jednoznacznie wynika też z definicji w EKŁE) jest zaś wyłącznie usługa **transmisji** na potrzeby świadczenia usług maszyna–maszyna. Różnica ta opiera się na kluczowym i wspomnianym już elemencie polegania w całości lub głównie na przekazywaniu sygnałów²⁴. Zgodnie z opracowaniami, na które powołuje się BEREC wartość usług łączności stanowi wyłącznie ok. 11% całej wartości usług Internetu rzeczy (których podzbiór stanowią usługi maszyna–maszyna)²⁵. Tym samym dostawcy usług maszyna–maszyna korzystający z usług przedsiębiorców telekomunikacyjnych nie prowadzą działalności telekomunikacyjnej, jak

²⁰ Np. ERG Common Position on VoIP, ERG(07)56rev2. S. 21.

²¹ Np. wyr. Trybunału EFTA z dnia 22.12.2016 roku, sygn. akt E-6/16 (Dz. Urz. UE 2017 C 133, s. 6) (więcej: Woźny, 2017).

²² Motyw 10 Dyrektywy ramowej.

²³ Np. wyr. SN z dnia 21.04.2016 roku, sygn. akt III SK 21/15 (OSNP 2017/11/155).

²⁴ BEREC. (2018). Public Consultation on the data economy, BoR (18) 168; BEREC. (2010). BEREC report on convergent services, BoR (10) 65.

²⁵ According to Global DaTa 2018, connectivity will represent 11% of the worldwide revenues of IoT, which are estimated at 317 billion USD; za BEREC, Report on Internet of Things indicators”, BoR (19) 25, 7.03.2019, s. 5.

również nie świadczą usług telekomunikacyjnych²⁶. Podlegają wyłącznie przepisom horyzontalnym i ewentualnie przepisom o świadczeniu usług drogą elektroniczną. Co ważne – brak racjonalnych argumentów, które przemawiałyby za tym, by jako usługę telekomunikacyjną traktować także usługę przesyłu sygnałów obudowaną całą funkcjonalnością usług maszyna–maszyna, z uwagi na fakt jej świadczenia przez przedsiębiorcę telekomunikacyjnego. Pośrednio prawidłowość takiego wniosku wspiera choćby motyw 10 EKŁE. Stanowi on, że: „[t]o samo przedsiębiorstwo, np. dostawca usług internetowych, może świadczyć usługi łączności elektronicznej w dwóch kategoriach, takich jak świadczenie dostępu do internetu oraz usługi nieobjęte zakresem niniejszej dyrektywy, w tym usługi polegające na dostarczaniu treści opartych na internecie, niezwiązanych z łącznością”. Analogiczne wnioski wynikają z przypisu 7 Wytycznych BEREC²⁷.

W tym miejscu warto także zwrócić uwagę, że usługi transmisji na potrzeby łączności maszyna–maszyna są w EKŁE kwalifikowane jako „pozostałe” usługi łączności elektronicznej, polegające w całości lub głównie na przekazywaniu sygnałów w sieci. Tymczasem zgodnie z przywołanym już wyżej motywem 16 rozporządzenia w sprawie otwartego Internetu czy przypisem 7 do Wytycznych BEREC²⁸ niektóre z nich mogą stanowić usługę wyspecjalizowaną. Z taką zaś konstatacją wiązałyby się określone ograniczenia, wynikające wprost z przywołanego już art. 3 ust. 5 akapit drugi rozporządzenia. W szczególności – usługi transmisji na potrzeby łączności maszyna–maszyna nie mogłyby ograniczać dostępności lub negatywnie wpływać na ogólną jakość usług dostępu do Internetu dla użytkowników końcowych. Wnioski takie znajdują potwierdzenie w Wytycznych BEREC. W pkt 18 dopuszcza on możliwość, że usługi, takie jak transmisja na potrzeby łączności maszyna–maszyna będą podlegać rozporządzeniu w sytuacji, w której są świadczone w oparciu o usługę dostępu do Internetu lub stanowią usługę wyspecjalizowaną. Ten sam motyw wskazuje także, że usługi, których liczba zakończeń sieci jest ograniczona (a do tych zalicza się usługi typu maszyna–maszyna) mogą także być kwalifikowane jako usługa dostępu do Internetu, jeżeli wykorzystywane są w sposób zmierzający do obejścia przepisów rozporządzenia.

VII. Podsumowanie

Nowa kategoryzacja usług łączności elektronicznej rodzi istotne zastrzeżenia. Należałoby oczekiwać, iż definicja, która wyznacza zakres tak podmiotowego, jak i przedmiotowego stosowania EKŁE uniknie powielania powszechnie znanych błędów dotychczasowego pakietu dyrektyw łączności elektronicznej. Tymczasem tak się nie stało. Przede wszystkim nie usunięto wątpliwości związanych z technologicznym charakterem kryterium „polegania w całości lub głównie na przekazywaniu sygnałów” i to mimo zmiany definicji sieci łączności elektronicznej, poprzez jednoznaczne objęcie jej zakresem sieci opartych na scentralizowanym zarządzaniu zasobami. Wątpliwości te pogłębiono, posługując się pojęciem „usług łączności interpersonalnej” – które dodatkowo należy analizować, uwzględniając subiektywne kryterium „funkcjonalnie równoważnych usług” (za motywem 15 EKŁE). Jako wysoce niedoskonały, z punktu widzenia techniki legislacyjnej, należy także

²⁶ BEREC. (2016) Report Enabling the Internet of Things, BoR (16) 39. S. 19–25.

²⁷ *Moreover, a provider of an M2M device or M2M service (e.g. car manufacturer, provider of energy including smart meter) typically does not seem to provide an ECS under the present regulatory framework, whereas the connectivity service provider which provides connectivity over a public network for remuneration is generally the provider of an ECS in the IoT value chain (ref. BEREC Report on Enabling the Internet of Things, BoR (16) 39, pages 21–23).*

²⁸ *However, some machine-to-machine communication services may also represent a specialized service according to Article 3(5) of the Regulation (ref. Recital 16 and paragraph 109 of these Guidelines).*

uznać sposób zdefiniowania usług dostępu do Internetu. Powstają tym samym przynajmniej dwa krzyżujące się zbiory usług, wymagające w praktyce każdorazowej analizy. Rozwiązanie takie budzi tym głębsze wątpliwości, że dziś, dzięki celowościowej wykładni przepisów unijnych TSUE jest w stanie ująć w zakresie definicji usługi łączności elektronicznej większość usług, które zostały objęte zakresem nowej definicji. Tym samym można wyrazić opinię, że planowana rewolucja nie tylko nie usunęła istniejących błędów, ale jeszcze wprowadzając nowe komplikacje, nie dokonała istotnych zmian merytorycznych.

Bibliografia

- BEREC. (2016). BEREC high-level Opinion on the European Commission's proposals for a review of the electronic communications Framework. BoR, (16)213. Pozyskano z: https://berec.europa.eu/eng/document_register/subject_matter/berec/download/0/6615-berec-high-level-opinion-on-the-european_0.pdf (06.12.2019).
- BEREC. (2010). BEREC report on convergent services. BoR, (10)65. Pozyskano z: https://berec.europa.eu/eng/document_register/subject_matter/berec/download/0/210-berec-report-on-convergent-services_0.pdf (06.12.2019).
- BEREC. (2016). Guidelines on the Implementation by National Regulators of European Net Neutrality Rules. BoR, (16)127. Pozyskano z: https://berec.europa.eu/eng/document_register/subject_matter/berec/download/0/6160-berec-guidelines-on-the-implementation-b_0.pdf (06.12.2019).
- BEREC. (2018). Public Consultation on the data economy. BoR, (18)168. Pozyskano z: https://berec.europa.eu/eng/document_register/subject_matter/berec/download/0/8245-berec-public-consultation-on-the-data-ec_0.pdf (06.12.2019).
- BEREC. (2016). Report Enabling the Internet of Things. BoR, (16)39. Pozyskano z: https://berec.europa.eu/eng/document_register/subject_matter/berec/download/0/5755-berec-report-on-enabling-the-internet-of_0.pdf (06.12.2019).
- Ecorys. (2016). *Study on future trends and business models in communication services. Final Report*. European Commission. <https://doi.org/10.2759/829599>. Pozyskano z: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ecf0bfc2-9aa9-11e6-868c-01aa75ed71a1>.
- ERG. (2007, December). ERG Common Position on VoIP, *ERG*, (07)56rev2. Pozyskano z: https://berec.europa.eu/doc/publications/erg_07_56rev2_cp_voip_final.pdf (06.12.2019).
- Piątek, S. (2015). Rozprowadzanie programów jako usługa telekomunikacyjna. *Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny*, 7(4). Pozyskano z: <https://ikar.wz.uw.edu.pl/numery/30/pdf/70.pdf> (06.12.2019).
- Rossi, L. (2015). Proposal for the reform of the regulation of digital services. *Robert Schuman Centre for Advanced Studies Research Paper*, No. RSCAS 2015/49. Pozyskano z: <http://doi.org/10.2139/ssrn.2637402> (06.12.2019).
- Woźny, J. (2017). SMS z Internetu – problem definicji usługi łączności elektronicznej, *Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny*, 7(6). Pozyskano z: <https://ikar.wz.uw.edu.pl/numery/46/107.pdf> (06.12.2019).